

CZAKÓ GÁBOR

Rövid nyelv- és észjárástan Jancsinak és Juliskának

„Már nagyocska kisdíák koromban megállapítottam, hogy a magyar nyelvten önkényesen és okatlanul bánik a magyar nyelvvel. Ez a magyar nyelvten több gyereket riasztott vissza a tanyára még a latinnál és a németnél is. Azok legalább idegen nyelvek, de az anyjuk nyelvét idegenné, érthetlenné tevő nyelvten, nyelvünknek ez a kegyetlen kéjbonctana, sötétté teszi azt is, amit világosnak hisz a gyermek, s ahelyett, hogy kárpótlásul nagyobb világosságra vezetné, otthagya örök sötétségben.”

(Erdélyi József)¹

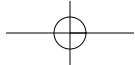
Eleink anyanyelvünket csodálatos jelenségnek tartották, amelyet ismerni, óvni, gyarapítani kell a veszélyes világban. Egyenesen ezért hozták létre a Magyar Tudományos Akadémiát 1825-ben. Akadémiánk rendeletére készítette Czuczor Gergely és Fogarasi János *A magyar nyelv szótárát* – népszerű nevén a Czuczor–Fogarasi (CzF.) –, nyelvtudományunk máig fölülmúlhatatlan remekművét. Méretében messze meghaladja az azóta készült szótárakat – 113 ezer szócikket tartalmaz – szemléletében pedig megfelel a magyar észjárásnak, nyelvünk belső természetének.²

A CzF. tömérdek más nyelv szókinccsével veti össze szavainkat, köztük a zömmel akkoriban megismert finnugor népekével is, ám elsősorban nem „külhasonlítást” végez, nem azt vizslatja, hogy melyik szó honnan hová vándorolt, vagy hogy miként származhatott egy ezer éve följegyzett magyar szó egy száz éve lelt vogulból, hanem „belhasonlítást”: gyökrendünket, nyelvünk csodálatos benső összefüggésrendjét tárja föl, mely beszédünknek és gondolkodásmódunknak alapja.

* * *

Sokfelé jártomban mind kérdezgetem az ifjúságot, szereti-e a nyelvtant? A többség nem, sok diák egyenesen utálja, mert anyanyelvének kis kora óta ízlelt édes csodája helyett kesernyés, észjárásától idegen magolnivalót lát benne. Jogosan. A kialakult helyzet nem a veszélyes világ külső hatásainak következménye, hanem a szoros gyeplővel tévútra hajtott honi nyelvészeté, amely markában tartja történéseinket és régészeinket is. S mit ad Isten, már a magyar történelem sem tartozik a népszerű tárgyak közé, az irodalomról nem is beszélve. A magasbéli hazánk, melyről oly szépen írt Illyés,³ s ahol kultúránk szentjei, hősei és örökbecsű kincsei lakoznak, állandó ostromot szenved.⁴ A kialakult helyzetnél arcpirítóbb csúfság nem érhet Akadémiát és kebelén nevelkedett tudományt.

Kíváncsi vagyok, akad-e valaha a magyar nyelv érdekében alapított nagyszerű intézményben egy Széchenyi bokájáig fölérő „igazi férfi”, aki az asztalra

vág: elég, ő ezt tovább nem tűri, s kifújja a homokot a dicső életművek alól! A kockázat nem csekély! Elég talán Illyés említett versének első szakaszát idézni: „Jöhet idő, hogy emlékezni / bátrabb dolog lesz, mint tervezni – / bátrabb új hont a mult időkben / fürkészni, mint a jövődében –?”

Magyar Jánoskánk és Székely Juliskánk persze nem értesült nyelvtudományunk százados merevgörcséről, s arról sem, hogyan képződik a tudós, nem is érdekli őket a citatológia, az egyetemi létramászás, a fokozatszerzés meg a hasonlók rejtelméi. Nekik az a bajuk, hogy az iskolában nem ismerik föl szeregett Nyelvédesanyánkat a ráerőltetett, indoeurópai nyelvekre szabott kényszerzubbonyban, és hamarosan és okkal megutálják!

Tankönyvüknek már a címe is hátborzongató: „Magyar nyelv és kommunikáció.” Gyors utána számolásom szerint 450-nél több szóval tudjuk kifejezni a „kommunikálást,” a beszélést, a közlést. Milyen tankönyvszerző az, aki egygyel sem? S ha már idepattant: *köz* gyökszavunk tud annyit, mint a latin *kommunikáció*, vagy a görög *médium*: egyszerre elválaszt, közép és közösség megközlés: ötszáznál tovább számolhatjuk a hajtásait!

Ha kinyitjuk a könyvet, kiderül, hogy a magyar nyelv benső természetéről szó sem esik benne. A tanszöveg szervesen és tudálcos, a legérdekesebbek, a szótövek kutyafuttában intézödnek el: van egyalakú, többalakú, azaz változó, valamint abszolút és relatív. Húha. Legjellemzőbb a meghatározás: „szótőnek nevezzük a todalékolható szavakat”. Ugyan vajon melyik magyar szó todalékolhatatlan? Csak nem a todalékolhatatlanságaitok? Vagy még az is?

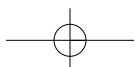
A gyök fogalma – ellentétben a művelt világ nyelvtudományával – kiseprűzetett. Használata minálunk a budenzizmus győzelme óta, tehát száznál több éve főbenjáró vétség, akár a sztalinizmus idején a valószínűség-számítás és a pszichológia. Akadémiai nyelvészetünk a *gyököt* a *tővel* igyekszik helyettesíteni. Ám Nyelvédesanyánk bilincseiben is leleplezi: a *gyökérről* lemetszett *tőnek* nincsenek tápnedvei, kapcsolatai, termést nem hoz, mert elszárad.

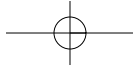
Nyelvtanszerkesztőink nem tudják? Vagy igen, s éppen ezért teszik?

A tanárok sorsa a legsomorúbb. Ők úgy kerültek egyetemre, hogy szereték a nyelvtant: ott utáltatták meg velük. Sokan közülük meg sem tartják a nyelvtanórákat. A fölszabaduló időt inkább az irodalom javára fordítják. Heylesen: az legalább magyarul gondolkodik, még Homérosz és Shakespeare is Devecseri Gábor, Arany János és más kiváló költőink fordításában. Ráadásul szól is valamiről: az emberek-magyarok közös nagy élményeiről. Milyen tökéletesen megmagyarázó szó! Az *élmény* is, a *magyaráz* is! Lenne, ha belegondolnánk, ha az iskola is segítene behatolni nyelvünk gondolataiba, s nem szétszerkesztené az összefüggéseket!

Valószínűleg itt van a kutya eltemetve. A magyar nyelvtan nevű tárgy színtegyetlen ponton sem találkozik a magyar ajkúak vagy e nyelvet ismerők beszéd és gondolkodás élményeivel.

* * *

Mi volna az? Alapvetően szavaink képisége, zenéje, benső értelme, végtelen bősége, családossága és összefüggései. Mindezek alapja a gyökrend. A CzF szerint szavaink zömmel kb. 2400, néhány hangból álló gyökből erednek, bennük gyökereznek, s belőlük sarjadnak a szóbokrok. A gyök szómag, vagyis az az általános jelentés, amelyből a belőle kinövő szavak értelme származik. A szómagok egyik csoportja még világos képet mutat, a másik jelentése már elhalványult. Előbbiek az *élő*, utóbbiak az *elvont* vagy *holt* gyökök. A gyökök – mintegy molekulák – rendszerint gyökelemekből állnak. Például: az *al* gyökből jön az *aláz*, mely *gy*-t fölvéve *gyal* lesz, szülője, *gyaláz*, *gyalog* szavaknak, vagy *t*-vel a *talp*, *talpasnak*, melyek mind egyeznek alul levőségükben. Szembeötlő, hogy e szavak – és itt föl nem sorolt rokonaik – közös hangja az *l*.

A toldalékok közt is fölismerhetők gyökök, itt a *-ba/be*, ahol érdemes figyelni a *b* mássalhangzóra, amely a bentiség értelmét hordozza számos szóban: *bent*, *bél*, *benső* stb.

Más szavak gyökök nyilvánvaló összekapcsolásának eredményei, például: *sár-köz*, *sár-kány*, *cic-kány*.

A gyökrend a magyar szóképzés legnagyobb benső műhelye, s összeköttetésben áll más szóalkotó módokkal, pl. a hangváltással: *Somlyó–somlai*, *fél–feles* vagy a megfordulással: *köp–pök*, *vét–tév* stb. A példákat lehet szaporítani!

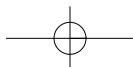
Az élő gyökök képeket villantanak, melyek minden magyarul értő számára megvilágítják a belőlük toldalékolt szavak értelmét. Ezért nálunk nincsenek pár száz szón tengődők: az értelmes magyar passzív, magyarán: értő szókincese gyakorlatilag korlátlan.

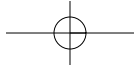
* * *

A tanyai Jánoska és Juliska jól látja, ami előtt dr. fil. PHD Grammaticus vakosan hunyorog, hogy a *cséplés* a mag kiverése a kalászból, esetleg hüvelyből (bab), amit a nagyapja még *cséphadaróval* végzett, olyaténképpen, hogy e két részből összebőrözött *csápos* bottal *csapkodta* a terményt. Szerszáma hasonlított a rovarok *csápjához*, mellyel azok is hadonásznak, *csápolnak*, akár az ifjú rajongók a mai hang- és zajversenyeken. Nagyapó *csepülte* a terményt, leverte, miként Jánuskát is *csepülik*, amikor hibázik. Hamar rájön, hogy a magyarban a gyökök élvezkednek a magas és a mély hangrendű változatosságban. Tehát a *csap*, a *csép* és a *csep* egy gyök három alakja, ezért a *csapkodás* és a *csépelés* rokon tettek, a *csepű* pedig a kenderverő műveletnek az összetöredezett terméke. Benne is él az ütés-verés képe, aminek következtében az összekeveredtettség, a kócoság is megjelenik, meg a kisebbedés is.

A csap-csap-csep-csep nem azonos a csíp-csepp-csöpp gyökkel, de meglehet, hogy összecsendülésük hajdani egységük visszhangja.

Nézzük csak: a *csipesz csippentése* és édesanya mozdulata hasonló, amellyel a *csipetkét csipegeti* a bablevesbe. Az étel bizony *csipetnyit csípős*. Nyilván így nevezzük, hisz olyan, mintha pici darazsat nyelnénk. Szó szerint látja a beszélő tanuló *picike* magyar a szavak képeit, és látja a dolgok közti összefüggést, s ha

odakerül, minden magyarázat nélkül érteni fogja, hogy ugyanazért *csipke* a halasi *csipke*, amiért *csipkés* a gótikus kőmunka, melyen oly szépen ragyognak a *vízcsöppek*. Ha az eszét használja, magától is rájön, milyen a *cseppfolyós* anyag, hogyan keletkezik a *cseppkő*, miként működik a *csepegtető* öntözés, mekkora a *cseplész* ember.

Az élő gyökök képsora a *levezető/deduktív* nyelvi látásunk alapja. Jelesül a *bi* gyök világít az *hívban* és a *hívben*, a *bitben*, a *bűben*, lévén az a *hinni* melléknévi igeneve, a *hivatásban*, amely mély, benső, szellemi összefüggésben áll a *küldetéssel*. Ahogy a *beessel*, a *bóssal* meg a *híves-hűvössel*. A hangalaki és jelentés kapcsolatok-ellentétek viszonyából megérti Jancsink és Juliskánk, hogy nem az egyformaságból lesz egység, az éppen az egységnek a megrablása (Eckhart mester). Könnyű nekik, mert az anyatejjel szívták magukba a bölcseletet. Az óvodában már továbbtanultak, amikor *Csilicsala csodáit* vették, jelesül azt, hogy a *csillogás* rendszerint a *csalafintáság* leple.

* * *

Ha már eddig eljutottam, nem térhetek ki a lényeg elől: milyen nyelvtant kellene oktatni?

Először is folytatni kell végre a CzF kutatási irányát, a magyar nyelv belső természetének vizsgálatát, hogy tudjuk, mit tanítsanak az iskolák.

Másodsor: ne dobjuk ki mindenestül a régít, hiszen az idegen nyelvek tanulásakor szükségünk van például a főnevek és a melléknevek megkülönböztetésére, máskülönben nem tudjuk, hogy melyiket kell nemben egyeztetni a másikkal.

Harmadsor ki kell egészíteni a hangtan, a szótan, a mondattan stb. tudnivalóit a mi nyelvünk sajátosságaival.

Negyedsor: be kell avatni a tanulókat a magyar észjárásba.

Sem módom, sem helyem, sem hozzáértésem nincs ahhoz, hogy nyelvtankönyvet rittyentsek, ezért csupán néhány olyan megjegyzésre szorítkozom, amely ellentétes az uralkodó szerintem téves fölfogással.

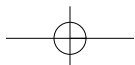
Kezdjük a hangokkal.

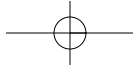
Lehet, hogy nincs az egyes hangoknak szóalkotó erejük bizonyos nyelvekben, de a magyarban igenis van. A már említett *b* jelenléte szembeötlő a bentiséget, befoglalást, borítást, burkolást jelentőkben: *ba-be*, *bél*, *bőr*; *barlang*, *börtön*, *bugyor* stb. A föntiség *értelményével* (CzF) függ össze az *f* fej, föl, függ, stb., a lentiségével az *l*: *al*, *le*, *alom*, *álmom* stb. Természetesen másutt is dolgoznak e hangok, az *f* például a szelet utánozza a *fúj*, *fujj*, *fullad*, *furulya*, *finig*, *füttyül* stb. szavakban.

Körülbelül 25 olyan hangzást-hullámzást jelentő egytagú szavunk van, melyek *ng*-re, tehát két zöngés mássalhangzóra végződnek, s így mintegy a dolgot magát zendítik meg: *dong*, *kong*, *bong*, *ring* stb.

Az *ny nyög* a *nyuvadban*, a *nyomban*, a *nyűgben*, a *nyamvadtban* stb.

A magánhangzók sem lustálkodnak. A magasak – legkivált az *i*, *e*, *ü* – közelségre utalnak, a mélyek – *a*, *o*, *u*, távolságra: *közel-távol*, *ez-az*, *itt-ott*, *erre-arra*,

imitt-amott, így-úgy, ide-oda, té-tova, kerül-fordul stb. Szinte a Doppler-elv szerint! Ugyanígy oszlanak meg a magánhangzók, ha valami *eleven, víg, fürgé* dologról van szó, a magasak uralkodnak, ha *holtról, búsról, bánatosról, lombháról*, akkor a mélyek.

Számos gyökünk egy hangból áll. Az *i* gyökhang nemzette az *iszik, ital* szavakat, az *e-é* az *esziket, az éhséget, az ételt*. Utóbbiak hatalmas ikercsaládot nevelnek, a rokonok több ponton jelentésfedésbe kerülnek: például *élés*.

Ne feledkezzünk meg arról, hogy az *á*-ból keletkezett az *ámul*, előhanggal a *bámul*, az *ásít*, az *álom* – összeadta magát az *l*-lel...

Közismert, hogy a hangrendi illeszkedés miatt a toldalékoknak van magas és mély alakjuk, de a tájbeszédben három-négy: *-ról, -ről, -rul, -rül*, igen gyakran több is: *-ra, -re, -rá, -rea, -reá, -rája, -reája*. Számos szavunk több alakú: lány, leány, kocsmá, korcsma, korcsoma.

Nyelvünk hangmuzsikájáról szó sem esik a nyelvtanórákon. Talán azért nem, mert dallama- értelmé kiesik a budenzizmus érdekkörén.

Juliskáékat bizonyára érdekelné...

* * *

Nyelvtankönyveink részletesen és alaposan felsorolják a szófajokat, meg is határozzák őket, s kitérnek a toldalékokra: a képzők, jelek, ragok szerepére. Mert ugye a magyar ragozó, toldalékoló nyelv. Általános szemléletük, az induktív, szétszerkesztő logika szerint pillanatig sem keresik közös gyökerüket, sőt külön csoportban tárgyalják az igekötőket – régi szóval igearányítókat (Szentkatolnai Bálint Gábor) –, amelyek szintén toldják az igét, csak éppen előről ragadnak rájuk, s alaposan megváltoztatják értelmüket.

A magyar nyelv szavai játszi könnyedséggel járnak át a más nyelvekben elég szigorú szófajhatárokra. Nálunk a szófajok meghatározásánál érdekesebb, hogy Magyar Jancsi és Székely Juli még számnevekből is könnyedén farag ígét: *egyénieskedik, kételkedik, ötöl-batol* – ki tud további példákat? Sőt, egy-egy hangból is, például *ezik – e-ző nyelvjárást beszél, őzik – nyökög*. Az állatok közt tanulta, hogy az egyik *u-gat*, a másik *há-pog*, a harmadik *bé-get* – lehet folytatni!

Honnan e roppant virgoncság? Szavaink egyszer főnevek, máskor melléknevek vagy igék, és többszörösen oda-vissza alakulnak?

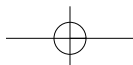
Pl.: *fül, fülel, füllel, füles, füles, kifülel, lefülel, fülez, fülleszt, füllesztés* stb.

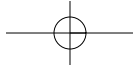
* * *

Létezik-e magyar észjárás?

A XX. században a magyarok meghatározó szerepet játszottak az olimpiáktól a filmiparon át a „sokkal ártalmatlanabb atombomba” megteremtéséig. A Los Alamosban dolgozó magyar atomfizikusokat Szilárd Leót, Wigner Jenőt, Teller Edét és matematikus társukat, Neumann Jánost marslakóként csodálták.

Teller Ede gyakran mondogatta, hogyha ő nem Ady Endre nyelvén tanul gondolkodni, akkor belőle legföljebb csak egy közepesnél valamivel jobb fizikatanár lett volna.

Milyen Ady Endre nyelve? Lírai és drámai, ellentéteket egybeszövő és látató és kifejtő, hatalmas erejű képek áradata, miközben okos: mélyen megvilágítja az emberi gondokat.

A kép olyan, akár a tölcser, az egész szemhatár belékerül, a fogalom dobozra hasonlít: amit fontosnak nyilvánít, azt beveszi, majd becsukódik, a többit kirekeszti. A nem B – határozta meg a formális logika lényegét Arisztotelész.

* * *

Észjárásunk lényege a *magyarítás*: nyelvünket bocsátjuk a homályosra! Független a származástól, függ viszont a nyelvben való otthonlét mélységétől. A legmagyarabb szó a *magyaráz* (Zsoldos Imre SVD, Tajpeji Katolikus Egyetem). Hasonlót Európában – tudtommal – csak a német ismer: *deuten*.

Karácsony Sándor *A magyar észjárás* című könyvében, három fontos megalapítást tett.

1. Beszédünk *ereszkedő lejtésű*. Tegyük hozzá: gyökrendünk miatt! Azért hangsúlyos a szó – sőt, a népdal! – eleje, mert ott van a gyök, amely megvilágítja a hozzá kapcsolt toldalékokat, s az ily módon keletkezett jelentéssorozatot! *Szer; szerszám, szerzés, szerkezet* stb. A szavak hangsúlyozása természetesen szótagonként történik, ám az első szótag egyúttal szó értelmét adó gyöknek a része. Hogy a szótagolás egész Európában egységes, arra utal, hogy e beszédzenei elv akkor alakult ki, amikor nyelvünkől még nem különült el az indo-európai népeké. Különös módon a görög és a latin mellett a magyar az az európai nyelv, melyen minden időmértékes – szótaghangsúlyos – versforma alkotható. Vagyis kitartottunk egy több évezredes örökség mellett, amit az angol, a holland vagy a horvát már rég elherdált. E *nyelvrégészeti lelet* összefügghet a magyar nyelv szilárdságával.⁵

Halkan jegyzem meg, hogy a szóhangsúlyunk okáról nyelvészetünk eddig hallgatott. Egyszerű okból: nem tudta. Mégpedig azért nem, mert nem is tudhatta, mivel többre tartotta Hunfalvy és Budenz urak munkásságát a zseniális Czuczorénál és Fogarasiénál, s elutasította nyelvünk gyökrendűségét a CzF-fel együtt. A fölismerésre csak egy magamfajta kívülálló juthatott, aki sosem nyögte a budenzizmus igáját.

Mondataink szórendje szabad: a hangsúlyos szót tesszük előre, egész pontosan az állítmány elé (Fogarasi-törvény).

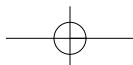
A kettő együtt *értelembangsúly*nak nevezhető.

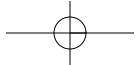
2. Mondatszerkesztésünk és világfölfogásunk *mellérendelő*. Ez nem csupán összetett mondatainkban figyelhető meg, hanem analogikus tudásunkban is – erről lentebb.

3. Nyelvünk *szemléletes, érzékletes, képi*; a látáslogika szintén a gyökrendből ered.

Karácsony Sándor jellemzőit tovább szaporíthatjuk.

4. A mellérendeléssel függ össze *egységlogikánk: a magyar az ellentéteket egyben látja!* Az európai nyelvekben ritka ikerszavaink távoli jelentéseket, sőt, el-

lentéteket kapcsolnak össze: *süt-főz, apraja-nagyja, eget-földet, jön-megy*, mi több: *él-bal!*

Az egységlogikát egyes szavak is példázzák. A *bán* gyökből jön a *bántás* és a *megbánás*. Lásd még: *bűvös-heves, áld-átkoz stb.*

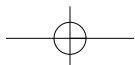
5. Mindez nem létezhetne a *szemléletesség*, a *képiség* nélkül, amely a mai napig beszédünk teremtő és szervező ereje. Ezen alapszik *analogikus/hasonlító* tudásunk, költészetünk⁶ és köznyelvünk friss, megújító képessége: „Úgy vág-lak pofon, hogy a takony menetet vág a nyakadon.”⁷ Az analógiás logika kuttatta hajdan az elemek, a számok, a csillagok, a tulajdonságok összefüggéseit-kölcsönhatásait – asztrológia, alkímia –, s működik máig a gyermeknyelvben, a szerelmesek becézésében. Átala kerültek előnybe a magyarul gondolkodó „marslakók” a kvantumfizikában, ahol newtoni mechanika fogalmai és az arisztotelészi logika használhatósága megkérdőjeleződött, hiszen például az elektron hol hullámnak, hol részecskének mutatkozik.

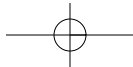
6. A magyar nyelv az előzőkből következően *holisztikus, hálószemléletű*. A fogalmi gondolkodás szerint például *élni, enni, lakni, lélek, bűnbódés* külön fogalmak. A magyar analógiás gyökrendszerben az *élet* és *étel* szavaink némely összefüggésükben azonosak: *nem élek hússal*. Feleségemmel *élek* – vele *lakom*. A *lak* gyökszó otthont is jelent. *Lakbatatlan* az *élhetetlen* bolygó. Jól *lakni* = eleget enni. Ez az étel *laktat*, amaz nem. A *lakodalom* a *nászi, házassági lakmározás*. Egy lépés a messi múltba: „Én atyámnak házában sok lakodalmak vannak.”⁸ A XV. században a *lakodalom* tehát *otthont* is jelentett. A *száz lakos száz léleknek* felel meg. Szent István törvényei szerint a templomkerülők börtönben bójttal *lakottak* bűnükért.

Ezt a viszonyrendszert leginkább térbeli képen ábrázolhatnánk, melyen látnánk az *él-élvez-élelem-élet-étel-étkezde* sort, majd ezek elágazásait, pl.: *él – él vele – létezik, van – használ, fölél – lakik – közösi, lélek* stb. Mindezek szinonimái további jelentéseket vonzanak, melyek egyre távolabbi szöligetekbe vezetnek, melyek nyelvünk háromdimenziós hálójában, többszörös összeköttetésben állnak egymással. A jelentések egy része a gyökökön mint képeken keresztül áramlik analógiás csatornába, másika fogalmak értelmi összefüggései révén indítja el képzetársítások sokaságát. Nincs kizárva, hogy egyetlen szó megpendítése az egész nyelv miriád szavát mozgásba hozza, miáltal a *magyarázatok* tömkelegét kínálja a magyarul gondolkodónak.

7. A *magyarázás*, a magyarral való összevetés, a *levezető/deduktív* gondolkodás bizonyítéka. Mindenki tapasztalhatja, hogy mifelénk még a csavargók között is akadnak bölcselkedő emberek. Okfejtéseikben rendszerint anyanyelvünkre támaszkodnak, midőn kimondják magyarán az igazukat.

Az angol John Smith-ként mutatkozik be, tehát először önmagát mint egyént nevezi meg, s csak utána a családot, amelyhez tartozik. Ugyanígy jár el a keltezésnél és a címezésnél: 11. június 2007, és 23. Great Street Middlesborgh. Vagyis ismét a legkisebb részt, a napot, illetve a házszámot veszi előre, onnan lép tovább a hónapba, az utcába, majd az esztendőbe, a városba. Ezt induktív észjárásnak hívjuk, a mely a részekből következtet az

egészre. Az összes indoeurópai nyelv így gondolkodik. Mi viszont Magyar Jánosnak vagy Székely Júliának nevezzük magunkat, 2007. június 11-ét írunk, és Pécelen lakunk, közelebből a Templom utcában, ott pedig a 38-as számú házban. Tehát az egészből, a nagyobb egységből, a családból, az esztendőből, a településből indulva jutunk el az egyediig.

A többes testrészeket egyes számban mondjuk, mert a jó látáshoz, értelmes gondolkodáshoz az egész kell. A csonka félszemű, féllábú, féleszű.

Ezt deduktív, levezető, az általánosból az egyesre következtető logikának hívjuk.

* * *

Ismeretes, hogy a gondolkodás agyunk két helyén, a jobb, illetve a bal féltekében történik.

„A beszéd főleg bal féltekés, míg a jobb félteke néma, viszont jobban lát, sokkal többet tud a térmanipulációban. Digitális elven működik a bal félteke, a másik félteke analóg – hallottuk Hámori József *Mit tud az emberi agy?* című előadásában a Mindentudás Egyetemén.

„A bal félteke inkább algebrikus, míg a jobb félteke geometrikus, hiszen ez a 'jobban' látó félteke. A képzelőerő, kreativitás, muzikalitás jobb féltekés. Ám a zene komponálása [...] erőteljesen bal féltekés [...], mert az időérzés [...] csak a bal féltekében található meg. [...] A humorérzék, [...] a jobb félteke tulajdonsága. A két félteke együttműködik.” A magyar észjárásnak tehát biológiai alapja is van: két féltekés! A fogalomhasználat balos, a látáslogika jobbos, ám e szétválasztás egyszersmind összekapcsolódás is!

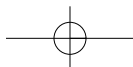
Aki nem tanul népdalokat, s nem olvas Adyt és Weörest, abból legföljebb közepes fizikatanár lesz. A magyar észjárás nem árvalányhaj és ingyom-binyom, és nem is divat-izmus szerinti okostojáskodás, hanem különleges és hatalmas adottság.

Teller Ede, a marslakók meg Krúdy és Mari néni és minden magyar tehetősége a *magyar észjárás: párbuzamosan gondolkodni képekben és fogalmakban, két agyféltekénket együtt használni*.

* * *

A magyar nyelvre nem az idegen hatások a veszélyesek. Ilyenek mindig támadták, de a gyökrenden sorra megtörték. Emlékezzünk Petőfi versére: „Diligentel frekventáltam/ Iskoláim egykoron/ Szekundába ponált mégis/ Sok számár professzorom.”⁹ Számár professzorok bőven tenyésztek a XIX. században, s előtte is, ám ezután sem fognak kihalni. A műveletlen lelkekből nevelődnek: benső finomság, igény és bölcsesség helyett kívülről, hozott anyaggal igyeksenek fényezni magukat, legyenek újságírók, szerkesztők, nyelvészek, irodalmárok. Nevezzünk izzadásukon! Az izzadás egészséges.

Az igazi veszély nyelvünk benső természetének eltitkolása, ami együtt jár a „magasbéli hazánk” (Illyés Gyula) pergőtűz alá vételével: népi kultúránk,

klasszikusaink csepülésével, „a magyar irodalom magyar nyelvű irodalomra cserélésével” (Domokos Mátyás). Az eredmény nem nyelvünk megromlása lesz, hanem az emberek silányodása, gondolkodási, szellemi képességeik hanyatlása.

J E G Y Z E T E K

- 1 Erdélyi József: *Árdeli szép Hold*. Előszó, Bp., 2005, Magyar Ház, 13.
- 2 Első és máig utolsó nyomtatott kiadása 1862 és 1874 között jelent meg. Czuczor Gergely (1800–1866) már nem érte meg. A művet Fogarasi János (1801–1878) fejezte be. Az ugor-török háború győztesei: Hunfalvy és Budenz megakadályozták a hetedik, a javításokat és kiegészítéseket tartalmazó kötet kinyomtatását. A mű hivatalosan nem került sosem indexre, de nyelvszemlélete, szakszavai igen, s továbbfejlesztése annak ellenére elmaradt, hogy a nyelvészeti kiadványok máig megkerülhetetlen alapműve. Komoly író sincs, aki ne használná. Az Arcanum 2003-ban lemezen hozzáférhetővé tette.
- 3 Illyés Gyula: *Haza a magasban*.
- 4 2008-ban *A magyar irodalom történetei* című akadémikusok által szerkesztett három kötetes zúditott rá bombazáport.
- 5 A magyar nyelv évezredes elszigeteltségében sem szakadt messzi tájnyelvekre, mint a német vagy a vogul, és kevesebbet távolodott ezer év előtti jelentéseitől, mint az angol vagy a francia. A gyökrend védte meg. Bővebben: Cz. G.: *A magyar nyelv lelkéről*. Beavatás a magyar észjárásba. Bp., 2008, 90. skk.
- 6 „Örök-ifjak a lányok és a rózsák, évadjaik mord szikláik alól / kinyúlnak s indáikkal tele-róják; / az aggságról csak naptár rongya szól.” Weöres Sándor: *A nem hervadó kert*.
- 7 *Ásó Jani hajléktalan*.
- 8 *Müncheni kódex*, Ján 14.2.
- 9 Petőfi Sándor: *Deákpályám*.

